

УДК 111.85.19

Краса як головна естетична цінність українського національного світогляду в філософії першої половини ХХ ст.

О.М. НЕВМЕРЖИЦЬКА

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна,
E-mail: Elena.nevm@mail.ru

Авторське резюме

Серед множини проблем історії української філософії, що потребують поглибленого вивчення, однією з основних, на думку автора, є дослідження системи цінностей українського народу. Одному з таких питань і присвячена ця стаття, в якій проведено дослідження естетичних цінностей українського національного світогляду в філософії першої половини ХХ століття, зокрема, головної його естетичної цінності – категорії краси. Проаналізовано творчість визначних українських вчених, філософів і суспільних діячів, що, звертаючись до людської природи, властивості людини до естетизації життя, з різних сторін досліджували український національний світогляд, який виражає цінності, погляди та переконання більшості представників українського народу. Видатні мислителі, вивчаючи та досліджуючи політичні, моральні, релігійні, естетичні ідеали та цінності, дивились на світ української людини з позиції його аксіологічної цілісності. Вони намагалися зрозуміти сутність, причини виникнення та існування різноманітних культурних процесів, що відбувалися в межах українського етносу, осягнути, яким чином через уявлення про красу народ реалізовує своє прагнення до прекрасного.

Беручи до уваги, що українська філософія досліджуваного періоду ще недостатньо вивчена, заглибившись у джерела сучасної філософської думки в Україні, автором зроблено висновок, що життя українського народу найбільшою мірою підпорядковувалося прагненню до прекрасного, яке охоплює всі сфери життєдіяльності української людини як у матеріальному, так і в духовному вимірах буття.

Ключові слова: краса; український національний світогляд; категорія прекрасного; естетична цінність; естетичний ідеал; естетичний смак.

Transformation of philosophical and educational resources in the context of a globalized and internationalized world

E.N. NEVMERZHITSKA

National university of life and environmental sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine,
E-mail: Elena.nevm@mail.ru

Abstract

Among the set of problems in the history of Ukrainian philosophy that require in-depth study, one of the key, in my opinion, is the study of the value system of the Ukrainian people. One of the issues the subject of this article, which studied the aesthetic values of the Ukrainian national ideology in the philosophy of the first half of the twentieth century, particularly its main aesthetic value - Beauty category. Analyzed the work of prominent Ukrainian scientists, philosophers and public figures who, referring to human nature, to the aesthetic properties of human life, from different angles studied Ukrainian national philosophy, which expresses the values, attitudes and beliefs of most of the Ukrainian people. Prominent thinkers, studying and exploring the political, moral, religious, aesthetic ideals and values, looking at the world from a position of Ukrainian human axiological its entirety. They tried to understand the nature, causes and existence of different cultural processes occurring within the Ukrainian people, to grasp how the idea of beauty through people realizing their desire for beauty.

Taking into account that the Ukrainian philosophy study period is poorly understood, poring over the source of modern philosophical thought in Ukraine, the author concludes that the life of the Ukrainian people most subordinated pursuit of beauty, which covers all spheres of Ukrainian man as in material and spiritual dimensions of life.

Keywords: Beauty; Ukrainian national ideology; the category of beauty; aesthetic value; aesthetic ideal; aesthetic taste.

Однією з найважливіших проблем у сучасному плюралістичному і мінливому світі є дослідження питань, що стосуються вивчення людських цінностей. І особливе місце, в першу чергу для української людини, займає проблема цінності краси. Актуальною є також тема вивчення естетичних цінностей українського національного світогляду, і особливо категорії краси, в філософії першої половини ХХ ст.

Важливість дослідження цього питання підтверджують творчі роздуми українських вчених, філософів та суспільних діячів першої половини ХХ ст. В своїй діяльності вони звертають увагу на потяг українців до естетизації свого життя, адже найбільше хвилює людину вона сама, її неповторний та складний світ, який вона всіма силами намагається зробити прекрасним.

© О.М. Невмержицька, 2015

Сучасні дослідники першої половини ХХ ст. (М. Грушевський, Д. Донцов, О. Кульчицький, А. Шептицький, М. Шлемкевич та інші) і їх видатні попередники кінця ХІХ ст. – початку ХХ ст., зокрема Л. Українка та І. Франко звертаючись до релігійних, моральних, політичних, естетичних ідеалів та цінностей сучасної української людини, дивились на світ з позицій його аксіологічної цілісності. Ці цінності у своїй сукупності визначали зміст та характер національного світогляду українців. До речі, саме П. Куліш одним з перших намагався підібрати термінологію для означення поняття українського національного світогляду.

М. Костомаров у праці «Дві російські народності» [3] звернув увагу на такі особливі риси українців, як поетичність, мрійливість, захоплення красою природи. В українському національному світогляді він підкреслював перевагу естетики, прекрасного, краси, ідеалізму, мрії. В роботі «Світогляд українського народу» [6] І. Нечуй-Левицький аналізує українську міфологію як основу національного світогляду, особливістю якого є любов до природи і прекрасного.

Численні твори І. Франка, що охоплювали художню літературу, музику, фольклор, сценічне мистецтво, живопис, скульптуру та архітектуру, відзначалися ґрунтовністю та концептуальністю суджень про естетичну цінність багатьох явищ української та світової культури.

Вчений досліджував естетичні основи творчості, а також роль чуттів у художній діяльності, принагідно зазначивши, що «естетика є, властиво, наука про почування, спеціально про відчуження артистичної краси» [7, с.53].

Українські філософи першої половини ХХ ст. намагалися усвідомити сутність та сенс існування українців, займалися дослідженням їх національної культури як способу буття українського народу, вивчали нагальні духовні потреби української людини, її життєві досягнення та творчість.

Ці дослідження можна віднести до різних дисциплін: так, вивчаючи історію українського народу, вітчизняні історики М. Грушевський, Д. Дорошенко, І. Крип'якевич намагалися дослідити сутність національного світогляду. Етнопсихологи О. Кульчицький, Я. Ярема, Б. Цимбалістий досліджували психологічні особливості українців. Д. Донцов і В. Липинський обґрунтовували свої погляди на політичні доктрини, метою яких було створення національної ідеї. Важливими є твори Г. Ващенка, А. Шептицького, Й. Сліпого та І. Огієнка, котрі зверталися у церковних проповідях до конкретної людини, як до кожного конкретного представника українського народу, оскільки релігійність кожної нації своєрідна та має специфічні форми виявлення.

Власне філософською діяльністю, в котрій

дослідження духовної культури українців посідає чільне місце, займалися Д. Чижевський, І. Мірчук, М. Шлемкевич. Звертаючись до духовних якостей українського народу, вони намагалися простежити особливості взаємодії національних і загальнолюдських цінностей.

Всі ці вчені з різних сторін досліджували український національний світогляд, який виражає погляди, цінності та переконання, які поділяють більшість представників українського народу. Так, М. Шлемкевич зазначає: «Крізь призму світогляду людина розуміє світ і події в ньому, себто світогляд піддає людині підставу супроти різних явищ і подає розумову оцінку тих явищ» [8, с.107].

Так, метою даної статті є дослідження поглядів деяких українських мислителів першої половини ХХ ст. щодо естетичних особливостей українського національного світогляду в процесі формування національної самоідентичності українського народу.

Здавня в українській народній творчості відображалися етичні та естетичні ідеали народу, його історія та філософія.

О. Кульчицький, Б. Цимбалівський, В. Липинський та інші вчені, що займалися вивченням цієї тематики, визначали, в своїй більшості, українську націю до ХХ ст. як селянську, що була своєю хліборобською працею прив'язана до землі. Такий спосіб існування визначав характер розвитку та функціонування усіх сфер соціального життя українців.

Передусім національна українська культура – це «здійснення релігійних, етичних, соціальних, естетичних, політичних вартостей у поглядах, установах і витворах людських спільнот, особливо національних» [4, с.715].

Основною цінністю для українців є сама людина, яка дотримувалася моральних норм і намагалася досягти духовної спорідненості з ближніми та Богом. Таку просту людину оцінювали за її духовність, людяність, порядність тощо.

Так, одним із учених першої половини ХХ ст., що досліджував українську релігійність був Г. Ващенко. Він називав набожність українців «вродженою» і підкреслював, що «це не була лише зовнішня релігійність; вона у нашого народу завше поєднувалася із глибокими релігійними почуттями. Християнська віра глибоко увійшла в побут і психіку нашого селянства. Всяку більш-менш важливу працю український селянин завше починає з молитви. Так само молитвою він закінчує працю» [1, с.137].

Водночас в українській народній творчості релігійні ідеї обов'язково набувають естетичної форми. Так, як зазначає В.Янів: «Потяг до краси насичує ціле життя українця. Крім ділянки музичної і поетичної творчості, видно це і в одязі, і в оселі, і в любові до природи» [10, с.35].

Тобто, в предметах художньої культури та побуту, де знаходять відображення і оцінюються явища дійсності, в українців домінують уявлення, що відповідають категорії прекрасного. Ці уявлення засвідчують прагнення людини до гармонії з природою, спільнотою та з самим собою.

Значну увагу українські філософи першої половини ХХ ст. приділяли вивченню естетичного ідеалу, відображенню уявлення людини про досконалість з погляду прекрасного. Естетичний ідеал найчастіше виражає аксіологічний аспект естетичного ставлення людини до світу. М. Шлемкевич у своєму творі «Загублена українська людина» пов'язував естетичний ідеал з мистецтвом, яке дає можливість засобом мистецьких образів формувати людині певні естетичні ідеали. «Отже, означивши і так закріпивши відповідальними знаками різні душевні змісти, окремі ділянки духовної культури (релігія, мистецтво, наука) зв'язують свої образи й поняття в більшій цілості: в релігійні та філософічні системи, мистецькі й наукові твори. В них переживання, утверджені образом або поняттям, дістають уже якесь окреслене місце серед інших переживань і подій, або дістають якусь оцінку» [8, с.106].

О. Кульчицький у праці «Світогляд і молодь» зазначає: «Ідеал звичайно має наглядний, образний характер і саме через свою образність як уявлення побажаного і досконалого діє через нашу уяву на нашу емоційність, стає рушійною силою свого власного здійснення» [5, с.16]. У автора ідеал постає водночас і метою і засобом людської діяльності.

Естетичний ідеал є образом взірцевого, ціннісного, до якого прагне людина. Те саме стосується естетичних ідеалів народу, що відображають намагання етносу втілити в життя уявлення про красу як найвищу цінність.

Наближення до ідеалу чи віддалення від нього дає змогу побачити естетичний смак, що виникає у людини в процесі її естетичного розвитку та досвіду. І естетичний смак, і естетичний ідеал є невід'ємними складовими національного світогляду.

О. Кульчицький визначає естетичний смак як критерій, за допомогою якого народ має можливість сприймати та відображати естетичні ідеали і цінності. Естетичний смак не є ані «хорошим», ані «поганим», хоч у кожному окремому випадку наповнений певним змістом.

Народна творчість відображає колективні ідеали та цінності, що передають весь культурний досвід народу, духовні цінності минулих поколінь.

З приходом на українські землі християнства, ідеалізація переміщується у сферу надприродного - на світ божественний. А тому найвищим ідеалом, в тому числі й естетичним, стає Бог.

Під впливом християнських цінностей у період Київської Русі проголошуються ідеали: любові до ближнього, рівності та справедливості, патріотизму, святості родини та інші [9, с.141-157].

Подальші епохи багато в чому відображають ідеали періоду Київської Русі, хоча з'являються і нові: кохання, ставлення до праці. Моральні якості людини та її неповторний духовний світ переносяться у розряд ціннісних.

На сьогодні деякі ідеали поступово втрачають своє особливе значення, але ще можливе повернення до них, адже вони випробувані часом і мають надважливе значення для збереження українським народом своєї національної ідентичності, повноцінного існування та подальшого розвитку.

В усі часи життя українського народу найбільшою мірою підпорядковувалося прагнення до прекрасного. Перш за все, це засвідчує сама українська мова, де синонімами прекрасного є: гарне, добре, досконале, довершене, надзвичайне, вдале, влучне, сприятливе, щасливе, світле [2, с.315]. Поняття «прекрасне» охоплює всі сфери життєдіяльності людини, воно застосовується як у матеріальному, так і в моральному відношенні.

Щодо останнього, то прагнення відчувати гармонію між людиною і природою викликає бажання встановити подібні стосунки і між людьми, що в свою чергу переносяться на національний рівень. Це виражається у дотриманні суспільних норм (традиції, вимоги суспільної свідомості, норми звичаєвого права та інші), що діють в родині та поза нею, при зіставленні власних інтересів з інтересами народу в цілому.

Що стосується матеріально-предметного втілення, то прекрасне, в основному, притаманне ужитковому мистецтву: предмети побуту, одяг, взуття, житло та інші речі, які оздоблювалися згідно з існуючими уявленнями про красу у зв'язку з традиційністю українців і майже не змінювалися аж до ХХ ст.

Отже, прекрасне не може існувати поза людською свідомістю та практикою. Предмет чи явище набуває оцінки тільки в процесі його естетичного освоєння людиною. Як результат, в її свідомості може виникати відчуття естетичної насолоди.

Головною характеристикою українського естетизму в філософській думці України першої половини ХХ ст. виступає прекрасне. Тут існують два протилежні погляди. Для першого, представниками якого є Ю. Липа, І. Мірчук, І. Огієнко, Ю. Русов, характерним було пов'язувати необхідність життя з красою для українців, з ознакою високої духовності. Інший погляд виражали, зокрема, М. Шлемкевич, В. Липинський і Д. Донцов. Вони вбачали в естетичній спрямованості національного світогляду певну обмеженість до політичної творчої діяльності.

Після з'ясування поглядів деяких українських філософів першої половини ХХ ст. можна зробити висновок, що більшість з них не мали на меті розкрити істинну природу українського естетизму, і ця особлива риса українського народу виступала лише допоміжним за-

собом в їх дослідженнях при з'ясуванні інших завдань.

Але всі вони погоджуються щодо вродженої потреби української людини в красі та гармонії, її природному естетизмі, що виявляється в усіх сферах людського життя.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава: Полтав. вісн., 1994. – 192с.
2. Короткий тлумачний словник української мови/ За ред. Гринчишина Д.Г. – К.: Рад. шк., 1988. – 320с.
3. Костомаров Н. Две русские народности. – Киев-Харьков: Майдан, 1991. – 52с.
4. Кульчицький О. Риса характерології українського народу // Енциклопедія українознавства: В 2 т. – Мюнхен; Нью-Йорк: Молоде життя, 1949. – Т.1. – С.708-718.
5. Кульчицький О. Світогляд і молодь // Український персоналізм. – Мюнхен; Париж: Укр. вільн. ун-т., 1985. – С.15-19.
6. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу в прикладі до сьогоденності // Українське слово. – К.: Рось, 1994. – Т.1. – 297с.
7. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1981. – Т.31. – 592с.
8. Шлемкевич М. Загублена українська людина. – Нью-Йорк: б.в., 1954. – 155с.
9. Янів В. Ідеал української людини на підставі першоджерел літератури – Мюнхен: Укр. вільн. ун-т., 1993. – С.141-157.
10. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. – Мюнхен: Укр. вільн. ун-т., 1993. – С.1-99.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2015

REFERENCES:

1. *Vashchenko H. Vykhovnyi ideal (Educational ideal).* – Poltava: *Poltav. visn.*, 1994. – 192 p.
2. *Korotkyi tлумачnyi slovnyk ukrainskoi movy (Brief Dictionary of Ukrainian language).* – K.: *Rad. shk.*, 1988. – 320 p.
3. *Kostomarov N. Dve russkye narodnosti (Two Russian nationality).* – Kyev-Kharkov: *Maidan*, 1991. – 52p.
4. *Kulchytskyi O. Rysy kharakterolohii ukrainskoho narodu // Entsyklopediia ukrainoznavstva (Features characterology Ukrainian people // Ukrainian Encyclopedia): 2 Vol.* – Miunkhen; Niu-Iork: *Molode zhyttia*, 1949. – Vol.1. – P.708-718.
5. *Kulchytskyi O. Svitohliad i molod // Ukrainskyi personalizm (Worldview and youth // Ukrainian personalism).* – Miunkhen; Paryzh: *Ukr. viln. un-t.*, 1985. – P.15-19.
6. *Nechui-Levytskyi I. Svitohliad ukrainskoho narodu v prykladi do sohodennosti // Ukrainske slovo (Worldview of the Ukrainian people, as applied to the present day // Ukrainian word).* – K.: *Ros*, 1994. – Vo.1. – 297p.
7. *Franko I. Zibrannia tvoriv (Collected Works): 50 Vol.* – K.: *Nauk. dumka*, 1981. – Vol.31. – 592p.
8. *Shlemkevych M. Zahublena ukrainska liudyna (Lost Ukrainian people).* – Niu-Iork: *b.v.*, 1954. – 155p.
9. *Ianiv V. Ideal ukrainskoi liudyny na pidstavi pershodzherel literatury (The ideal person based on Ukrainian literature sources)* – Miunkhen: *Ukr. viln. un-t.*, 1993. – P.141-157.
10. *Ianiv V. Narisy do istorii ukrainskoi etnopsykholohii (Essays on the History of Ukrainian ethnic psychology).* – Miunkhen: *Ukr. viln. Un-t.*, 1993. – P.1-99.

Невмержицька Олена Миколаївна – аспірант
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Адреса: 03041, м.Київ, вул. Героїв Оборони, 15
E-mail: Elena.nevm@mail.ru

Nevmerzhitska Olena My`kolayivna – postgraduate
National university of life and environmental sciences of Ukraine
Address: 15, Heroyiv Oborony Str., Kyiv, 03041, Ukraine
E-mail: Elena.nevm@mail.ru